

2. Диференціювання стратегічних настанов залежно від рівня технічного відставання й перспектив розвитку продуктивних сил і типологій територій.
3. Переорієнтація НТП на переважне вирішення життєво-важливих проблем у регіоні з подальшим виходом на прогнозовані масштаби й структуру науково-технічного потенціалу.
4. Перехід від адміністративного управління у сфері науки й техніки до переважно економічно індикативного регулювання.
5. Перехід до множинності джерел фінансування науки й техніки та збереження цільової (адресної) орієнтації, особливо в період виходу із кризи, з постійним збільшенням питомої ваги місцевого (територіального) бюджету і позабюджетних фондів.
6. Розумне залучення іноземного капіталу для підтримки науки й розвитку територій на основі впровадження результатів НТП.
7. Пріоритетна підтримка науково-дослідних шкіл у регіоні, а також напрямів досліджень “проривного” характеру, необхідних для виконання та реалізації загальнодержавних і міжрегіональних програм.
8. Інтеграція академічної, галузевої та університетської науки в напрямі скорочення інвестиційного циклу, підвищення якісного рівня й конкурентоспроможності розробок.
9. Усунення монополізму окремих наукових шкіл, підтримка конкурсної системи в отриманні замовлення на дослідження за широкої гласності і незалежної експертизи.

Перспективи подальших досліджень

В умовах динамічних трансформаційних процесів, які відбуваються в економіці України, надзвичайно важливим є проведення досліджень з метою вироблення загальнодержавної концепції, прискорення розвитку економіки країни на засадах науково-технічної політики, в основу якої повинно бути покладено ефективне використання наявного інноваційного потенціалу.

1. Вайсман В.А., Захарченко В.И., Молина Е.В. *Современная региональная экономика.* – Одесса: Наука и техника, 2004. – 160 с. 2. Запотоchnий І.В., Захарченко В.І. *Державне регулювання регіональної економіки.* – Харків: Одиссей, 2003. – 592 с. 3. Захарченко В.И. *Экономический механизм процесса нововведений.* – Одесса: ИРЭНТИТ, 1999. – 200 с. 4. Захарченко В.И., Меркулов Н.Н. *Инновационная система региона.* – Одесса: Наука и техника, 2005. – 116 с.

УДК 330.341.1

Т.Б. Ігнашкіна

Національна металургійна академія України

СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ ІННОВАЦІЙНИХ УТВОРЕНЬ У СИСТЕМІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

© Ігнашкіна Т.Б., 2007

За результатами дослідження сутності різних моделей інноваційних структур та їхнього порівняльного аналізу в контексті сучасних світових тенденцій запропоновано для будь-яких інноваційних утворень замість терміну “науково-технічна зона” застосувати поняття “інноваційний кластер”. Описано власне бачення сутності останнього.

The essential point of different model of the innovative structure has been researched. The comparative analysis of the innovative structure that is based on the modern tendencies has been realized. The conception “Innovative Cluster” has been offered instead of the “Scientific-Technical Zone”. The author’s understanding of the conception “Innovative Cluster” has been proposed.

Постановка проблеми

У сучасних умовах економічне зростання будь-якої держави, підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку значною мірою залежить від того, наскільки активно та

ефективно відбуваються в ній інноваційні процеси. Організаційною формою практичної реалізації цих процесів є різні інноваційні утворення, до яких зараховують бізнес-інкубатори, дослідницькі парки, технологічні парки, науково-промислові парки, технологічні поліси тощо. Найчастіше їх об'єднують під загальним терміном “науково-технічні зони”, які своєю чергою, за більшістю позицій науковців та існуючих нормативних документів, є складовою частиною спеціальних (вільних) економічних зон. Але існує й інша назва подібних угруповань – своєрідні кластерні утворення. З приводу появи, становлення, функціонування, організації та розвитку різних зон (як науково-технічних, так і інших, зокрема, вільних зон, спеціальних економічних зон), рівно як і з питань кластероутворення опубліковано чимало робіт. Але низка питань досліджена недостатньо. Це стосується як теоретико-методичних (термінологія, сутність різних утворень, їх класифікація), так і практичних питань, зокрема, системного аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду функціонування інноваційних утворень, визначення перспектив їх розвитку в Україні. Це зумовлює актуальність розглянутих у статті питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз точок зору науковців, що використовують для територіально-господарських утворень з особливим режимом діяльності термін „спеціальна (вільна) економічна зона” (СЕЗ), показав, що будь-якому різновиду зон притаманний певний набір типових рис, серед яких основними є мета створення, відособленість території, особливий режим господарювання. Надається визначення науково-технічної зони, як обмеженої частини національної території країни, у межах якої діє особливий, спеціальний режим економічної діяльності, і зареєстрованим там суб'єктам господарювання надана ширша свобода підприємницьких дій з метою розв'язання визначених стратегічних завдань, спрямованих на активізацію інноваційних процесів.

Така точка зору не викликає принципових заперечень. Водночас, як було зазначено вище, існує позиція щодо трактування науково-технічних зон та їх різновидів як своєрідних кластерів, побудованих за принципом територіально-галузевого керування. Теорія кластерів досить відома в широких колах зарубіжних науковців і практиків. Останнім часом вона набуває поширення і в Україні. Загалом можна визнати достатню розвиненість і ґрунтовність цієї теорії. Разом з тим необхідно зауважити, що об'єктом дослідження в ній виступають переважно промислові (агропромислові) кластери. Розробок, що стосуються інноваційних кластероутворень, та ще й в аспекті, розглянутому в цій статті, бракує.

Постановка цілей

З огляду на виконаний аналіз проблеми, який дав змогу виявити недостатньо вивчені питання, метою цієї наукової праці є уточнення понятійних аспектів кластерної теорії в частині, що стосується інноваційної сфери.

Нижче викладено авторську позицію щодо визначення загального і особливого в сутності зон і кластерів, місця в них інноваційних утворень, зокрема, технопарків і технополісів, як найпопулярніших з них.

Виклад основного матеріалу

Зважаючи на викладене вище, розглянемо аналіз точок зору на ці питання різних науковців.

У таблиці наведені трактування понять “спеціальна (вільна) економічна зона” (СЕЗ), які ми віднайшли в літературі. Можна сказати, що всі вони містять певний набір типових рис. Як основні всі автори називають мету створення (узагальнюючи, її можна сформулювати як активізація і вирішення зовнішньоторговельних, загальноекономічних, науково-технічних, соціальних завдань), відособленість території, преференційний режим господарювання. Ці риси можуть бути притаманні будь-якому функціональному типу зон. Типологія останніх за різними джерелами дещо розрізняється, але не суть принципово. Відповідно до Концепції створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні встановлені такі СЕЗ: а) зовнішньоторговельні; б) комплексні виробничі; в) науково-технічні; г) туристсько-рекреаційні; д) банківсько-страхові (офшорні); е) прикордонної торгівлі; ж) інші типи, а також комплексні СЕЗ, що об'єднують у собі риси й елементи зон різних типів. В інших джерелах вчені пропонують повніші схеми класифікації спеціальних (вільних) економічних зон. Залежно від господарської спеціалізації СЕЗ розподіляють на п'ять великих груп: 1) зони вільної торгівлі, 2) експортно-виробничі зони, 3) комплексні зони, 4) сервісні зони, 5) науково-технічні зони. Своєю

чергою, кожна з цих груп СЕЗ має різновиди. Так, до зон вільної торгівлі відносять вільні порти (порто-франко), зони безмитної торгівлі, спеціальні безмитні магазини, митні склади, зони транзитної торгівлі, ліцензовані склади, торгово-виробничі зони; до експортно-виробничих – вільні виробничі, промислово-виробничі, безмитні експортно-виробничі, експортно- імпортозаміщені, промислово-експортоорієнтовані, підприємницькі; до сервісних – офшорні й фінансові, вільні банківські, вільні страхові, сервісні з експорту послуг, економічного сприяння, туристичні і рекреаційні; до комплексних – міжнародні економічного співробітництва, спільного підприємництва, інвестиційні зони, еколого-економічні регіони, екологічні парки, агропромислові парки; до науково-технічних – науково-виробничі (регіони науки), інноваційні центри (бізнес-інкубатори), технополіси, технологічні парки, розвитку нової та високої технології, техніко-економічного розвитку, вільні інформаційні, техніко-впроваджувальні.

Як бачимо, обидві типології як складову частину СЕЗ називають науково-технічні зони. О. Черноіванова наводить визначення науково-технічної зони, як обмеженої частини національної території країни, у межах якої діє особливий, спеціальний режим економічної діяльності, і зареєстрованим там суб'єктам господарювання надана ширша свобода підприємницьких дій з метою розв'язання визначених стратегічних завдань, спрямованих на активізацію інноваційних і інвестиційних ресурсів. До цієї зони зараховують і найпоширеніші їх різновиди – технологічні полюси і технологічні парки.

Отже, підсумовуючи можна відзначити, що група авторів, міркування яких викладені в таблиці, є прихильниками використання для територіально-господарських утворень з особливим режимом діяльності терміну “спеціальні (вільні) економічні зони”. Така точка зору не викликає принципових заперечень. Водночас існує позиція щодо трактування науково-технічних зон та їх різновидів як своєрідних кластерів. З огляду на це, вважаємо за доцільне розглянути понятійні аспекти і місце в сучасному світовому господарстві цих утворень.

Порівняльна характеристика трактувань “спеціальна (вільна) економічна зона”

Автори	Сутність поняття
Закон України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон”	Частина території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності і порядок застосування і дії законодавства України
С. Авдокушин Н. Смородінська	Частина національного економічного простору (ділянка географічної території, регіон, сектор господарської діяльності чи навіть окреме підприємство), де введена і застосовується визначена система пільг і стимулів, що не використовуються в інших його частинах
Т.Данько, З.Окрут	Особливі територіально-господарські утворення, як правило, відкриті для фінансово-господарської діяльності будь-якої країни... спеціально створювані шляхом додаткового делегування їм федеральними і муніципальними органами Росії прав і повноважень, з жорстко закріпленими і дотримуваними межами, із власним зональним законодавством, бюджетом, податковою системою, органами керування” (формулювання для всіх СЕЗ Росії)
Т.Данько, З.Окрут	Суверенна територія держави, яка є складовою частиною господарського комплексу країни і спеціально виділяється на даному етапі з загального економічного контексту як пріоритетна... з використанням спеціальних механізмів регулювання суспільно-економічних відносин виробництва...
В. Ігнатов, В. Бутов	Обмежені території, міста, морські й авіаційні порти, у яких діють особливі пільгові економічні умови для національних та іноземних підприємств...
В. Пила, О. Лиховид	Частина національної території країни, на якій установлюється спеціальний правовий режим економічної діяльності і порядок застосування законодавства країни...
О. Чмир	Просторово обмежена частина території приймаючої держави, в межах якої встановлюється спеціальний режим економічної діяльності...
О. Чмир	Відособлена територія держави, на якій для вирішення конкретних економічних завдань створені особливі умови господарювання...інструмент селективного скорочення масштабів державного втручання в економічні процеси
О. Черноіванова	Обмежена частина національної території країни, у межах якої діє особливий, порівняно із загальним, спеціальний режим економічної діяльності, і зареєстрованим там суб'єктам господарювання надана більш широка свобода підприємницьких дій

Впровадження наприкінці другого тисячоліття новітніх технологій, як то мікроелектроніка, телекомунікації, комп'ютери, робототехніка, біотехнологія, інформатизація тощо, зміцнення конкурентних позицій промислових об'єднань, створених за регіональним принципом, призвели до появи нових форм організації інноваційних процесів – кластерів. Кластери формуються на територіях з підприємств, які виконують різні функції, але об'єднані одним технологічним процесом, результатом якого є остаточний продукт, створений зусиллями всіх учасників процесу, від наукових робітників до виробників, транспортувальників, посередницьких структур. Серед цілей їх створення можна назвати підвищення рівня регіональних економік, розвиток галузей високих технологій, підтримка експорту, підготовка спеціалістів високої кваліфікації, створення нових робочих місць.

Дослідженню проблем, пов'язаних з принципами роботи кластерів, присвячені публікації зарубіжних та вітчизняних фахівців, серед яких найвідомішими є праці М. Портера, Є. Безвушка, М. Войнаренка, Ж. Мингальової, Ю. Пахомова, С. Соколенка, В. Чужикова. Певні дослідження у цьому напрямку також були виконані автором і стосувались сутності, значення і переваг кластерного підходу, практики створення і розвитку кластерів в світовій економіці тощо. Не розглядаючи детально кожне з зазначених питань, бо це не є метою висунутої теми, все ж розглянемо деякі з них, враховуючи необхідність визначення місця цього феномену в інноваційних процесах.

По-перше, це стосується сутності поняття „кластер”. При цьому одразу ж треба зазначити, що на сьогодні спільних підходів до визначення кластерів бракує як на національному, так і на світовому рівні.

Один із засновників кластерної теорії М. Портер дав кілька тлумачень того, що він розуміє під кластером, які зводяться до такого. Кластер – це:

- географічна група взаємозалежних компаній і асоційованих інститутів, які пов'язані спільними цілями і доповнюють один одного;
- система взаємопов'язаних фірм та інститутів, що є більшою, ніж проста сума складових, тому що в сумі ці складові за рахунок організаційного характеру кластеру дають мінімізацію витрат, можливість використання “дорогих” ноу-хау, реалізації соціальних програм тощо;
- сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників та постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агенцій із стандартизації, а також торгових об'єднань) у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу;
- група компаній, які географічно межують між собою, взаємопов'язані між собою та поєднані з тими організаціями, що діють у певній сфері, та такими, що характеризуються спільністю у діяльності та взаємодіях.

Проаналізовані також трактування цього поняття й інших науковців.

Так, російські дослідники теорії кластерів Ж. Мингальова та С. Ткачова надають визначення кластера як індустріального комплексу, сформованого на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, пов'язаних технологічними ланцюжками та такими, що виступають альтернативою секторальному підходу.

Автор К.А. Дудкіна формулює поняття кластера як “конкурентоспроможну організаційну форму територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації...”.

Деякі автори вважають, що це сучасні інноваційно-територіальні об'єднання (Ж. Мингальова та С. Ткачова), інші – що поняття “кластер” можна застосовувати у будь-якій галузевій комбінації (Е. Лемер, М. Портер).

В. Аньшин та А. Дагаєв наводять чотири визначення кластерів:

- як регіонально обмежені форми економічної активності споріднених секторів, звичайно прив'язаних до науково-дослідних установ;
- як вертикальні виробничі ланцюжки і мережі, що формуються навколо головних фірм;
- як галузі з високим рівнем агрегації або сукупності секторів (агропромисловий кластер);
- як великі міста – науково-дослідні і ділові центри, що являють собою мультикластери.

Аналіз точок зору різних авторів щодо тлумачення поняття кластеру свідчить, що загальним для всіх визначень є регіональна спрямованість кластера. Окрім того, треба відмітити, що більшість

з них наголошує на його індустріальному характері. До цього необхідно додати, що й більшість публікацій присвячено традиційним видам кластерів (промисловим, сільськогосподарським тощо).

Що ж стосується інноваційних кластерів, то в літературі бракує визначень цього поняття, особливостей їх створення і функціонування, існуючих організаційних форм. Заради справедливості потрібно відмітити, що автори публікацій з традиційних кластерів визначають велику роль нововведень (інновацій) для отримання безумовного успіху. Але це інший аспект питання, який можна сформулювати як “інновації в кластерах”. Цей аспект не є тепер предметом розгляду. Нас цікавить питання “кластери в інноваціях” або інноваційні кластери.

Кваліфікувати як такі, що характеризують інноваційний кластер, можна ті з визначень, які трактують поняття кластеру, як сучасного інноваційно-територіального об’єднання та як великих міст – науково-дослідних і ділових центрів. Але вони потребують уточнення.

По-друге, чому саме кластерам приділяється увага на сучасному етапі розвитку економіки?

Якщо розглядати еволюцію цього питання, то насамперед необхідно спам’ятати А. Маршала, який дослідив проблему функціонування особливих промислових регіонів. У першій половині ХХ століття багато досліджень в цьому напрямку було виконано й іншими науковцями. Потім регіональний підхід дещо втратив свою популярність. І тільки останнім часом у зв’язку з процесами глобалізації, які стосувалися передусім, джерел постачання та ринків збуту, знову збільшився інтерес до питання регіоналізації економіки, тепер вже із застосуванням кластерного підходу. Отже, створення кластерних моделей і зростання їх ролі є відображенням тих тенденцій, що склалися на сучасному етапі розвитку світогосподарських відносин.

Враховуючи результати виконаного автором об’єднаного дослідження територіально-галузевих аспектів керування з наданням преференційного режиму господарювання (в межах проблем СЕЗ, кластерних моделей та регіоналізації), спільність принципів рис СЕЗ і кластерів, присутність інноваційної складової як в СЕЗ, так і в кластерах, неоднозначність в питанні віднесення інноваційних структур до науково-технічних зон чи інноваційних кластерів, вважаємо, що з двох визначень “науково-технічна зона” і “інноваційний кластер” сучасній термінології і загальносвітовим тенденціям в економіці більше відповідає останнє поняття.

Також, зважаючи на відсутність чіткого визначення поняття „інноваційний кластер”, автором запропоновано таке його формулювання:

інноваційний кластер – це територіально локалізована мережа науково-дослідницьких, проектно-конструкторських, досвідно-промислових підрозділів з обслуговуючою їх інфраструктурою, що має спеціальний режим господарювання і зайнята розробкою і комерційним освоєнням перспективних науково-технічних ідей і нововведень з метою прискорення інноваційних процесів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності держави.

Висновки

Розвиток сучасного суспільства значною мірою визначається наявністю і ефективністю інноваційних процесів, що відбуваються у ньому, та обумовлюють перетворення результатів науково-дослідних робіт у нові продукти, технології, послуги. Нині у світі одним із найефективніших механізмів реалізації такого перетворення є різні інноваційні структури (кластери);

За результатами дослідження сутності різних моделей інноваційних утворень, їх загальних рис і особливостей доведено, що з огляду на сучасні тенденції у світовому господарстві будь-які інноваційні утворення доцільніше називати інноваційними кластерами, а не науково-технічними зонами. За відсутності в літературі, надано авторське бачення поняття “інноваційний кластер”;

Перспективи подальших досліджень

У світовій практиці відомі різні типи організації інноваційного процесу (бізнес-інкубатори, технополіси, технопарки тощо), які також потребують подальших досліджень і практичного розвитку, зокрема, питання уточнення сутності та відмінних рис кожного різновиду, поглиблення класифікації науково-технічних утворень на основі обґрунтованих критеріїв, узагальнення світового досвіду створення та функціонування інноваційних кластерів, визначення особливостей, форм стимулювання та перспектив розвитку кластерних утворень в Україні.

1. Авдокушин Е.Ф., Бойченко А.В., Железова В.Ф. и др. *Мировая экономика: Экономика зарубежных стран: Учеб. для студ. экон. спец. вузов / В.П. Колесов (ред.), М.Н. Осьмова (ред.). – М.: Флинта, 2000. – 480 с.* 2. Брагин Л.А., Данько Т.П., Иванов Г.Г. и др. *Торговое дело: экономика,*

маркетинг, організація: Учеб. для студ., обуч. по спец. “Економіка и управление предприятиями торговли”. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Инфра-М, 2000. – 560 с. 3. Данько Т.П., Окрут З.М. Свободные экономические зоны в мировом хозяйстве: Учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. “Национальная экономика”. – М.: Инфра-М, 1998. – 168 с. 4. Игнатов В.Г., Бутов В.И. Регионоведение: Учеб. пособие для студ. вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.; Ростов н/Д: Изд. центр “МарТ”, 2004. – 528 с. 5. Игнатов В.Г., Бутов В.И. Экономическое развитие Юга России и проблемы управления им: Материалы изданы в рамках подгот. к конф. “Управление региональным экономическим развитием Юга России”, которая проводится Северо-Кавказской академией гос. службы при поддержке Фонда им. Фридриха Эберта / Северо-Кавказская академия гос. службы. – Ростов н/Д: Изд-во СКАГС, 2000. – 47 с. – Библиогр.: с. 44–45. 6. Закон України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 50. – ст. 676 (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 3370-IV (3370-15) від 19.01.2006). 7. Лиховид О.Е. Організаційно-економічні засади формування вільних виробничих зон: Автореф. дис. ...канд. екон. наук. – К., 1998. – 20 с. 8. Пахомов Ю.М. Проблеми взаємодії та взаємодоповнення України та Росії в контексті мирового опыта // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 4. – С. 22–37. 9. Пила В.І., Чмир О.С., Гарасюк О.А., Терещенко Т.В. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво. – Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2006. – 412 с. 10. Пила В., Чмир О., Загородній В. Про перспективи спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні // Економіка України. – 2002. – № 4. – С. 11–16. 11. Черноіванова О.М. Особливості функціонування та розвитку технологічних парків і технополісів у світовому господарстві: Автореф. дис. ...канд. екон. наук. – Донецьк, 2002. – 19 с. 12. Чмир О. Проблеми та ризики розбудови спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні // Регіон. економіка. – 2002. – № 1. – С. 135–143. 13. Чмир О.С. Методологічні основи створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку: Автореф. дис. ...д-ра екон. наук. – К., 2001. – 34 с. 14. Чужиков В. Регіональна диверсифікація виробництва // Економіка України. – 2002. – № 9. – С. 4–11.

УДК 334.716

О.Л. Канищенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПЛАНУВАННЯ І КОНТРОЛІНГУ МІЖНАРОДНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Канищенко О.Л., 2007

Розглянуто потенціал застосування інноваційних технологій планового забезпечення, управління та контролю функцій міжнародного маркетингу, спрямованих на підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності економічних суб'єктів України. Запропоновано алгоритм застосування інструментів стратегічного планування та обґрунтовано засоби оперативного коректування і контролю ефективності заходів міжнародної маркетингової діяльності.

Article considers the potential of application the innovative planning and controlling technologies of international marketing, directed on effectiveness growth of Ukrainian businesses international activity. There was substantiated and offered the algorithm of strategic planning instruments implementation and methods of guaranteeing the operational adjustment and controlling the effectiveness of international marketing activity.

Постановка проблеми

Успішний розвиток міжнародного підприємництва неможливий без застосування сучасних інноваційних управлінських технологій. Глобалізація посилює актуальність планового обґрунтування економічних процесів і застосування прогресивних технологій для формування ефективних